

Нина Б. Марковић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за филолошке науке

УДК 821.163.41.09-93-1 Стевановић Б.
821.163.41.09-1:398

АВАНТУРЕ КРАЉЕВИЋА МАРКА БРАНКА СТЕВАНОВИЋА: УСМЕНА ЕПСКА ПЕСМА У РУХУ САВРЕМЕНЕ ПОЕЗИЈЕ ЗА ДЕЦУ

Апстракт: У раду се испитују модели ауторског обликовања епске грађе у песничкој збирци за децу *Аванџуре Краљевића Марка* Бранка Стевановића и анализира савремена представа епског јунака која у процесу транспозиције фолклорне грађе настаје. Уочено је да је портрет Марка Краљевића у књизи Бранка Стевановића грађен кроз остваривање разноврсних и многобројних интертекстуалних веза са епским песмама, првенствено Вукових записа. Ауторска интенција и интервенција препознају се у ширењу постојеће епске биографије поетским осмишљавањем Марковог детињства и гранањем породичних веза. Особеност Стевановићевог Марка Краљевића препознаје се у чињеници да га аутор посматра не само као колективног епског јунака, већ и као становника песама и прича, који управо из тих извора црпи снагу за живот у савременом добу. Уочено је и да естетска вредност *Аванџуре Краљевића Марка* произлази из сложености амбивалентног Марковог лика, који је смешан и трагичан у исто време.

Кључне речи: *Аванџуре Краљевића Марка*, Бранко Стевановић, савремена поезија за децу, усмена епска песма, епска биографија, транспозиција фолклорне грађе.

1. УВОД

Песничка збирка *Аванџуре Краљевића Марка* Бранка Стевановића (2011, друго издање 2016) већ својим насловом упућује на симбиозу усмене и ауторске књижевности. Ако би препознатљиво инверзно именовање нашег најпопуларнијег епског јунака пажњу усмеравало ка усменој традицији (у најширем смислу), онда би инсистирање на појму *аванџура* могло да упути на следеће: епски дух би доживљаје Марка Краљевића окарактерисао као *јунаштва*, *јодвије*, *херојства* и сл., док избор поменуте одреднице открива уплив ауторске инвенције, одређене књижевношћу за децу као системом у оквиру којег аутор ствара, и који додатно управља транспозицијом усмене књижевности у поменуту песничку збирку. Тај утицај препознаје се и у варијанти јунаковог имена – у стиховима Стевановићеве песничке збирке

Марко Краљевић се некада, хипокористички, именује као „Маре”, што релативизује озбиљност епског дискурса и јунака чини блиским младим читаоцима.

Уочена симбиоза наводи и на размишљање о односу усмене и ауторске књижевности са књижевнотеоријског и књижевноисторијског аспекта.

Познато је да је однос усменог и писаног од античких времена до данашњих дана представљао предмет интересовања теоретичара језика, књижевности, културе и цивилизације, етнолога и антрополога, филозофа и психолога (Ђурић 2012: 91). Поред испитивања сложеног односа између *писаног* и *усменог*, *трафичког* и *аџрафичког*, *колективног* и *индивидуалног*, *народног* и *уметничког*, *традиционалног* и *модерног* (Петровић 1988: 11), са књижевнотеоријског аспекта могуће је размишљати и о различитим моделима инкорпорирања, транспоновања и трансформисања фолклорне грађе у оквирима ауторског текста.

У том смислу, као конкретни модели остваривања интертекстуалних веза издвајају се: 1) интерполације текстова (у целини или фрагментарно) усмене књижевности у ауторске текстове; 2) алузије, парафразе и перифразе, што подразумева да се значења различитих појмова и облика из фолклорне баштине призивају именованем јунака, активирањем карактеристичних стилских фигура и симболичког потенцијала појмова, саопштавањем сижеа или поенте народних песама и прича и сл.; 3) подражавање наративних и стилских поступака, односно жанрова; 4) преобликовање тематско-мотивског и стилско-изражајног фолклорног фонда, тј. свих чинилаца садржинских и изражајних нивоа формулативности из фолклорног наслеђа (Самарџија 2012: 58–62). Такође, сваки од поменутих модела, како истиче Снежана Самарџија, може служити или наглашавању „аутентичности” књижевног јунака, поступка, односно израза, или пародирању, гротески и деградиранију, или надградњи фигуративних нијанси песничког језика (Самарџија 2012: 55).

Књижевноисторијски посматрано, Стевановићева збирка представља продужетак плодотворне линије прожимања усменог и писаног, односно колективног и ауторског, која је постала и трајно обележје не само српске књижевности (самим тим и српске књижевности за децу), већ и наше националне културе и баштине (Самарџија 2012: 35). Од непоредивих веза усмене и средњовековне књижевности, стваралаштва ренесансних и барокних писаца и њихових сведочанстава о животу усмене књижевности, преко чувених песмарица и певања „на народну” у 18. и 19. веку, различитих облика егзистирања фолклорне традиције у делима српске књижевности 19. и 20. века, све до данашњих дана, трају плодотворни узајамни утицаји и надахнуће између ова два вида књижевног стваралаштва. У том смислу, књига *Аванјуре Краљевића Марка* је још један у низу доказа да усмена књижевност вековима постоји као живо врело ауторске инспирације.

Посебно ваља истаћи значајно присуство усмене књижевности у стваралаштву српских писаца за децу – не само традиционалних песника и приповедача попут Јована Јовановића Змаја,¹ Десанке Максимовић,² Бранка Ћопића,³ већ и зачетника модерног певања – Душана Радовића и његових настављача и савремених писаца попут Светлане Велмар-Јанковић, Тидора Росића, Драгана Лакићевића, Дејана Алексића, Весне Алексић итд.⁴ У стваралаштву поменутих аутора евидентна је, како примећује Јован Љуштановић, жеља да се „обнови [...] дух неких старијих модела приповедања, пре свега дух изворне усмене приче” (према Шаранчић-Чутура 2006: 6), наравно и усмене песме.

Истраживање Снежане Шаранчић-Чутуре из 2006. године показало је да су у савременој српској прози за децу најзаступљенија усмена демонолошка предања, затим усмена бајка и усмена поезија, понајвише епика, а потом и епско-лирске и лирске врсте (Шаранчић-Чутура 2006: 137) и да укључивање усмене књижевности подразумева избор појединих сегмената: мотива, ликова, тј. њихових имена, изгледа, својстава, поступака, затим елемената структуре и композиције и, на крају, жанровских модела (Шаранчић-Чутура 2006: 138–139).

Песничка збирка Бранка Стевановића *Аванџуре Краљевића Марка* рефлектује доминантан утицај епске поезије, која представља ризницу имена/ликова и њихових својстава, мотива, догађаја и симбола, који се складно комбинују и модификују у појединачним песмама и књизи као целини.

Иако је усмена књижевност живо присутна у српској књижевности за децу, интересантно је да је „најмаркантнији јунак укупне српске легенде” (Брђанин 2003: 13) у њој у извесној мери скрајнут. Марко Краљевић је главни лик приче „Сирото ждрече” из *Књије за Марка* Светлане Велмар-Јанковић и споредни јунак у роману *Мач кнеза Стефана* Драгана Лакићевића, али је тек песничком збирком *Аванџуре Краљевића Марка* учињен напор да се, у оквирима српске књижевности за децу, осмисли целовит портрет, или боље рећи – обликује целовита биографија овог знаменитог епског јунака.

2. УСЛОВНОСТИ И ИЗАЗОВИ ОБЛИКОВАЊА АУТОРСКЕ ВИЗИЈЕ БИОГРАФИЈЕ ЕПСКОГ ЈУНАКА

Добро је познато да је „епска легенда о Краљевићу Марку, поред оне о Косовском боју, најпознатија [...], најпопуларнија и најсложенија епска

1 В. Грујић 2010.

2 В. Сувајчић 2013, Пасер 2013.

3 В. Шаранчић-Чутура 2013.

4 В. Шаранчић-Чутура 2006.

легенда балканских народа” и да је „Марко Краљевић јунак стотина епских и лирских песама јужнословенских, али и других балканских народа, да постоји на стотине народних прича и предања везаних за његово име” (Љубинковић 2010: 250), због чега је овај епски јунак „један од најсложенијих, најразвијенијих ликова светске усмене епике” (Љубинковић 2010: 251). Назив песничке збирке Бранка Стевановића не открива само њену двоструку природу, која као да трага за гласним писањем (Ђурић 2012), већ у први план истакнутим именом епског јунака покреће читав комплекс значења, могућности и претпоставки, будући да је име сваког лика епске поезије, а посебно Марка Краљевића, „семантички набијено скупом знања о његовим особинама и судбини” (Самарџија 2008: 34–35).

С обзиром на присуство и значај Марка Краљевића у народној и уметничкој књижевности, историји и култури, пред аутором књиге *Авантјуре Краљевића Марка* појавио се тежак задатак, који је, на првом месту, подразумевао избор из целокупног корпуса могућих представа и већ постојећих модела. Ти избори оригиналне ауторске интервенције еквивалентни су Стевановићевој замисли и функционални у уметничком обликовању слике коју је аутор желео да представи најмлађим читаоцима. Важност и озбиљност тог одабира огледају се у чињеници да свака ауторска селекција подразумева и одабир онога што се „сматра важним за одражавање актуелности прошлости” (Шаранчић-Чутура 2006: 7), што у овом случају аутора приближава позицији епских певача и народних приповедача.

У исто време, управо је грађење и постојање такве песничке визије, која у овом случају израста из фолклорног наслеђа, доказ ауторске интенционалности која омогућава да писмо, односно оно што је записано, како сматра Дериде, буде живо – „[...] ако га нека виртуелна интенционалност не походи – у том случају, испразно и без душе, писмо није ништа друго него хаотична дословност, чулна непрозирност једног беживотног означавања, тј. остаје без своје трансценденталне функције” (Дериде 1989: 19). Слично мисли и Барт када каже да је управо писмо, као особени појам, простор могућности општег избора једног тона или етоса и управо се ту писац разговетно упосебљује, јер се ту ангажује” (Барт 1971: 40).

Поменути избор условио је да савремени песник за децу буде унеколико у истој позицији као народни певачи пре њега. Јер, као што је у оквиру усмене импровизације сваки певач-гуслар, односно извођач био одређен епском биографијом као системом који је пре појединачних извођења био формиран и комуникацијским факторима из казивања или певања претходних певача (Матицки 1989: 16), тако је и Бранко Стевановић стварао из одређеног система исте те, већ формиране, епске традиције, којој су се придружиле и све остале верзије Марка Краљевића настале у ауторској књижевности и познате историографске чињенице.

У исто време, као да је и аутор био свестан специфичности сопствене позиције, па је у фуснотама које се везују за одређене песме стварао илузију непосредног, живог обраћања читаоцима. Ипак, савремено певање за децу носи у себи и извесну критичку дистанцу према фолклорном наслеђу, па тако и поменуте фусноте доводе у питање постојеће епске представе или их представљају као „варку” и фикцију, о чему ће више речи бити у даљем току рада.

И као што је усмена импровизација била условљена публиком, односно контекстом (Самарџија 2007: 17), а гранање епске биографије преломљено кроз ставове различитих генерација и култура (Самарџија 2008: 33), тако је и лик Марка Краљевића у Стевановићевим песмама унеколико одређен свешћу о претпостављеним читаоцима – деци. И можда би се управо на Стевановићеве песме могао применити Данојлићев појам *наивне њесме* – песме која свешћу о деци-читаоцима није спутана и која себи дозвољава озбиљност и трагичност (Данојлић 2004), о чему ће, такође, нешто више бити речено у наставку рада.

Познато је да епски јунаци нису једнодимензионални, и да епско приказивање догађаја обухвата емотивну, психолошку, етичку и херојску димензију (Самарџија 2008: 34). Репрезентативни пример за то свакако је ширина Марковог епског портрета. Добро је познато да је „бит поетике марковске епике [...] у пролиферацији и диверсификацији, умножавању и разноврсности, из чега је проистекло мноштво песама с обиљем тема и мотива” (Деретић 2000: 250). Слика Марка Краљевића изграђена у нашој традицији креће се од комичких, па чак и гротескних представа до крајње трагичних ситуација и избора, од раблеовске слике Марка до јунака вођеног високим етичким принципима, од непобедивог ратника до турског вазала. У том широком распону песник за децу требало је да одабере ког и каквог Марка жели да представи својим читаоцима.

Супротности и неуједначености унутар традиционалне представе о Марку Краљевићу настале су као последица различитих времена у којима је формирана, разлика у просторима на којима се о њему певало (у граничним областима чешћа је негативна карактеризација Марковог лика) и многобројних, а различитих семантичких система и слојева утканих у његов лик (митолошки, ритерски, хришћански, интернационални)⁵. Титула младог краља која је обећавала славу и историјски вазалски положај Марка Мрњавчевића – та прва историјска опречност дубоко је, према мишљењу Јована Деретића, уткана у епски лик Марка Краљевића (Деретић 2000: 251).

5 У вези са овим ваља поменути вишеструке статусне одлике Марковог епског лика (у који су уплетени реликти митске представе соларног божанства и трачког коњаника, са каснијим христијанизованим одликама Светог Ђорђа, тј. ослободиоца на белом коњу) – ритерске, средњовековне карактеристике витеза-коњаника, истовремено и вазала-најамника, спутаног владара, све до „хајдука” и носиоца слободарске и државотворне народне идеје (в. Љубинковић 2010: 251–252).

Једнако важна је и Маркова подвојеност између мајчиних етичких начела и очеве легендарне улоге у смрти последњег Немањића и пропасти српског царства. Епска биографија Марка Краљевића омеђена је кумовим благословом и очевом клетвом, као и супротним улогама заштитника легитимитета немањићког царства и посинка турског султана. Марко Краљевић као бранитељ, спасилац и ослободилац угрожених, поробљених и унесрећених, с једне стране, и Марко Краљевић као слуга турског цара – то је противречност која, према мишљењу Јована Деретића, „даје печат читавој марковској епици” (Деретић 2000: 255).

Владан Недић је приметио да до 1815. године лик нашег највећег епског јунака није био завршен. У портрету јунака до тада обликованом истицале су се „тамне црте”, односно негативне особине (суровост и убојиштво), које су тек певачи Вуковог времена (о којима он даје „рачун” управо у четвртој књизи лајпцишког издања), према Недићевом мишљењу, успели да ублаже и Марковом лику дају „рељеф и велику привлачност”. Међу њима највише се истицао Тешан Подруговић који је унутарњи лик овог јунака коначно уобличио, истакао његове племените црте, а потиснуо сурове и изгладио противречности у лику. Недић на крају закључује: „Он га је први и последњи дао исцела” (видети Недић 1966: 344–358).

Стиче се утисак да је Стевановићев Марко врло близак оном епском портрету који је изградио управо Тешан Подруговић и особинама Марка Краљевића које је Вук Караџић истакао као доминантне и заслужне за његову епску славу: Марко Краљевић Бранка Стевановића је снажан, простосрдчан и правдољубив; он се, баш као и Марко Краљевић Тешана Подруговића, супротставља насилницима, брани незаштићене и невољнике, дотерује „цара до дуvara”, поштује своје родитеље, заступа правду, али и оре друмове, ужива у испијању вина, итд.

3. ПОЕТСКА БИОГРАФИЈА ЕПСКОГ ЈУНАКА

3.1. Програмска песма – „Занимање Краљевића Марка”

Измењен круг рецепијената, контекст стварања и жанровски модел (од епске ка лирској песми) допринео је томе да уметничка биографија Марка Краљевића у једном правцу проширује, а у другом редукује фолклорно наслеђе. Редукција се огледа у: 1) сужавању опсега тема и мотива, 2) смањеном броју ликова, 3) редукованости епских фабула, због чега су у неким Стевановићевим песмама присутне само алузије на одређене епске песме и догађаје у њима, што, с друге стране, омогућава да се већа пажња посвети унутарњим стањима и осећањима јунака.

Алузије, парафразе, пастиши, измене сижеа и савремена ауторска решења најављени су већ насловима песама. Поред подражавања епског модела („Марко и брат му Андрија”, „Женидба Краљевића Марка”, „Бој на Ровинама”) или структуре епског десетерца („Марко цеди суву дреновину”, „Како Марко ослобађа робље”), наслови су обликовани и тако да (у најчешће хуморном тону) модификују познате епске („Марко пије кроз сламчицу млеко”, „Марко Краљевић и врабац жутокљунац”, „Краљевић Марко и ала радознала”), или на језгровит начин упућују на доминантни мотив песме („Војвода Момчило”, „Мрња и Грубана”, „Шарац”, „Гуслари”, „Гојсковица”, „Шестопер”, „Маркова забава”, „Марица”, „Јефимија”, „Стрела татаренка”, „Где је Марко” итд.).

Многобројне алузије (на песме „Марко Краљевић и вила”, „Марко Краљевић укида свадбарину”, „Марко Краљевић и Муса Кесеџија”, „Марко пије уз Рамазан вино”, „Марко Краљевић познаје очину сабљу”, „Орање Марка Краљевића” и „Марко Краљевић и Вуча џенерал”) нижу се у првој песми збирке, откривају да ће највише пажње бити усмерено ка епским песмама из записа Вука Караџића и омогућавају да се у целини представи Марко Краљевић Стевановићеве збирке: „Вековима Марко посла има / у јуначким јаким стиховима. / Заштитник је и судија свима, / *ни њо баду ни њо сѝричевима*. // Чуда ствара: / с вилом разговара, / слабе брани, / сиромашне храни, / битке бије, / много вина пије, / кори цара, / силнике шамара... // Некад, море, / и друмове оре! // Да победи, / дреновну цеди, / коња Шара / крај пута одмара, / преговара, / тамнице отвара” (Стевановић 2016: 8–9).

Цитирани стихови, поред опонашања структуре епског десетерца, откривају и интерполације познатих стихова и формулаичких израза, што је одлика не само ове песме, већ читаве збирке. Аутор такав поступак наглашава или посебним истицањем фолклорних синтагми и спојева (*ни њо баду ни њо сѝричевима, леѝњи дан до њодне*), или тумачењем непознатих речи које се у њима могу јавити (у накнадним фуснотама) – верна *љуба*, *рујно* вино, итд.

Измена која је у односу на епски свет учињена, а која је откривена већ у уводној песми, огледа се у чињеници да је, за епску поезију карактеристично, садашње време (Љубинковић 2010: 223) у збирци замењено прошлим и особеним „свевременим”. Марко Краљевић представљен је као јунак који припада прошлости, али много више песмама и причама (в. Мићић 2015). Отуда утисак о Марковој свевремености, о бесмртности коју је стекао као јунак епских песама – „Вековима Марко посла има / у јуначким јаким стиховима” (Стевановић 2016: 8). Марко Краљевић Бранка Стевановића је бесмртан и вечан у поезији, али нема онај делујући, активни импулс који је имао у епским песмама и свести колектива.

У цитираним стиховима можда је могуће препознати Стевановићево уверење да је, поставши један од најзначајнијих епских ликова српске традиције, Марко Краљевић превазишао условности историјског живота или, како је Јован Деретић приметио, био отргнут из „сивила историјског постојања” (Деретић 2000: 251).

Још једна метапоетичка назнака о ауторовом разумевању природе народне епске поезије открива се у стиховима: „Свака песма о њему открије / шта је било – и кад било није. // Бруји, струји лековита варка: / то је нама остало од Марка” (Стевановић 2016: 9). Епска истина може бити и јесте другачија од историографских чињеница, али је то разилажење последица жеље да се створи „лековита варка” (в. Мићић 2015: 94). И као да је однос према поменутој намери у самој збирци амбивалентан – аутор не мења у значајној мери наслеђену епску слику, али зато након текста песама, у фуснотама, упућује на историографски проверене чињенице које на изванредан начин демистификују и поједностављују оно о чему је у песмама певано.

Снага и моћ епских стихова сугерисани су модификацијом познате епске формуле, уместо јунака и њихових коња, стихови, односно песме, представљени су као непобедиви јунаци: „По три копља прескачу стихови, / пламте снови, кроз њих Марко плови” (Стевановић 2016: 9).

3.2. Где је извор „лековите варке” – песма „Гуслари”

У контексту размишљања о генези легенде о Марку Краљевићу треба поменути и песму „Гуслари” и додати да се промишљање о природи и изворима фолклорног наслеђа складно уклапа у интересовања Бранка Стевановића, који је стваралаштву песника – својих претходника и савременика, посветио циклус изузетних песама („Фина неколицина”) (в. Стевановић 2007: 59–77).

Многобројни су одговори на питање како је и зашто скромна политичка биографија постала извор најзначајније српске епске биографије, тј. како је настала поменута „лековита варка”. Диспропорционалност историјског и епског Вук Караџић је објаснио изванредном Марковом телесном снагом и импозантном физичком појавом, али и простосрдачношћу и правдољубивошћу, додајући притом: „Он, заиста, да није био некакав особит човек не би се такве небројене приповијетке о њему између народа распространити могле, нити би се толико име његово пјевало и славило” (Караџић 1964: 47–48). Ватрослав Јагић и Томо Маретић (в. Маретић 1966: 182) такође су разлоге Маркове епске популарности препознали у изузетној снази и срчаности, а Стојан Новаковић у својеглавом и оригиналном понашању, којим је Марко успео да остане веран свом унутарњем и националном бићу упркос историјској нужности (према Зубовић 1985: 14). Матић наводи и Новаковићево

мишљење да је Маркова слава могла бити повезана са поштовањем народа према жртви Вукашина и Угљеше Мрњавчевића на Марици и свешћу о значају овог подвига, као и са љубављу коју је Марко уживао код својих војника (према: Матић 1966: 227–228). Тихомир Ђорђевић је исходиште Маркове славе видео у његовој несебичној дризи и љубави према обичном, а угроженом народу, док је Николај Кравцов сматрао да су у обликовању епске славе краља Марка значајну улогу имали цркве и манастири (према: Зуковић 1985: 15). Халански је узрок Маркове популарности видео у народном разумевању његовог трагичног историјског положаја (према: Брђанин 2003: 93). Светозар Матић је у Марковој погибији у својству турског вазала видео почетни узрок, будући да је таква смрт омогућила слободно и несметано певање о Марку као турскофилском јунаку на окупираним територијама (Матић 1966: 243). Сличног мишљења био је и француски научник Андре Вајан, који је сматрао да је у Марку Краљевићу пронађен модел и лик јунака „који ће представљати политику сарадње са Турцима” (Вајан 1982: 288). Љубомир Зуковић је у релативно мирном животу људи на Марковим територијама после Маричке, па и Косовске битке, видео чињеницу која је у народној свести могла тек накнадно добити „право значење и пун епски смисао” (Зуковић 1985: 11). Никола Банашевић је у важној историјској улози краља Вукашина видео иницијалну клицу Маркове славе, јер је, ради постизања драматично-епског ефекта сукоба, у песмама о последњем Немањићу син супротстављен оцу и представљен као бранитељ легитимности светородне династије. Банашевић је претпостављао да је и сведочанство Константина Филозофа о Марковој смрти у *Житију десјоџа Стефана Лазаревића* било додатни подстицај за специфичан процес обликовања епског јунака (Банашевић 1935: 186). Драгутин Костић је бројност песама о Марку Краљевићу објашњавао његовом директном срдачном везом са народним певачима (према: Банашевић 1935: 40), док је Војислав Ђурић сматрао да је томе допринела могућност да се управо овим ликом изрази „отелотворена тежња притиснутог народа да се опаше неодрживом силом и да поломи ропске оквири живота” (према: Зуковић 1985: 111). Јован Деретић је разлог Маркове популарности видео у особености његовог карактера (Деретић 1995: 125) и сматрао да је краљ Марко био личност о којој се још за живота причало (Деретић 2000: 160). Слично Љубомиру Зуковићу, и Бранко Брђанин као могући узрок помиње „сјећање на релативно мирни период Маркове владавине” (Брђанин 2003: 11).

Стевановићево становиште јасно је представљено у песми „Гуслари” – он стаје на страну оних књижевних историчара који сматрају да су управо народни певачи који су певали на двору Марка Краљевића и његов срдачан однос према њима били најзаслужнији за формирање и гранање легенде: „Краљевић је Маре / гостио гусларе. // У његовом двору / чекали су зору. //

Уз песме и вино / било им је фино. // Гудала су танка / вукли без престанка.
// За глас уз гудала / снага се удала. // Отуда пред нама / обиље песама” (Стевановић 2016: 30).

3.3. Породица

3.3.1. Ујак и сестрић – песма „Војвода Момчило”

Можда би прожимања са епским наслеђем и одступања од њега било најбоље тумачити уз свест о најважнијим елементима епске биографије јунака. Евидентно је да у вези са рођењем Марка Краљевића Стевановић искључује митски слој песама чији се сиже формира око мотива женидбе вилом („Краљ Вукашин ухвати вилу и жени се њоме” (Богишић: 85), „Краљ Вукашин и вила Мандалина” (МХ, I, 51 (у: Златковић, Лукић 2005: 11–13))) – уметничка имагинација усмерена је више ка ономе што је реално и ка представи која је формирана на основу епских песама из Вукових записа, у којима, према мишљењу Миодрага Матицког, управо мотив рођења овог епског јунака губи митски ореол који је имао у старијим записима (Матицки 1989: 36). Тако је у песми која следи након програмске и која у том смислу треба да пева о почетку Марковог живота и извору свих његових особина, истакнута веза између Марка Краљевића и његовог ујака – војводе Момчила. Важан сегмент Маркове епске биографије, веза између ујака и сестрића, који наслеђује све моралне и физичке врлине, овде је посебно истакнут. Инсистира се на чињеници да Марко преузима физичку грандиозност свог ујака, која је у фусноти претходне песме,⁶ као и у епској поезији, супротстављена неугледности Вукашина Мрњавчевића: „Мушки стас, упорност и мишица јака – / слика су Момчила, Марковог ујака”. А у погледу моралног, стихови песме откривају да је Момчило био јунак кога је слава с разлогом овенчавала и војвода који је часно носио своју главу племенитог рода, што кореспондира са ликом војводе Момчила из чувене песме „Женидба краља Вукашина” (Вук, СНП, II, 25).

Песма „Војвода Момчило” обликује представу о извору Маркове снаге, која ће бити један од најважнијих мотива читаве збирке. Та је представа, као што је већ речено, блиска оној која је формирана у песми о женидби краља Вукашина, што у исто време значи да су занемарене песме из других збирки, тј. другачије могућности које би такође могле бити занимљиве младим читаоцима. Поред песама које упућују на мајку-вилу, чиме се оправдава Маркова изузетност, посебно интересантне су песме „Мали пастир” (ИНП, II, 1 (у: Златковић, Лукић 2005: 20–23)), у којој га виле награђују снагом за

6 „Пссст, читај тише, да не чује Марко: / отац му је био владар а кржљавко, / за разлику од сина јунака / који беше налик на ујака.” (Стевановић 2016: 9).

добročинство, и „Крали Марко добива сила и орџије” (БНТ, I, 124 (у: Златковић, Лукић 2005: 23–27)), где Марко такође добија снагу као награду за то што је напојио вилино дете и направио му хлад.

Као што је већ речено, фусноте су особено средство поређења и огледања епске поезије и историје, због чега често релативизују слику и идеју обликовану у песми, па се тако и у вези са овом песмом открива: „Потражих по књигама и ево шта је искочило: / стварно је постојао овакав војвода Момчило! / (Пошто Марко на њега снагом и стасом личи, / Момчило му је ујак у песми и у причи)” (Стевановић 2016: 10). У песми и у причи, али не и у историјској стварности, што открива и завршна строфа песме: „Према таквој слици војводе Момчила / прилика се Марка у песми срочила” (Стевановић 2016: 10)

3.3.2. Породична топлина песме „Мрња и Грубана”

Стварање у оквиру књижевности за децу и свест о деци-читаоцима били су импулс за ширење и лирско бојење различитих породичних односа, што је и елемент епске биографије јунака, али и област која би на најбољи могући начин могла да Марка учини блиским и занимљивим младој читалачкој публици.

Број породичних веза обogaћен је онима које у народној традицији јесу назначене, али им није посвећена већа пажња. У епској традицији неоживљене, историји готово или у потпуности непознате, Бранко Стевановић Мрњаву и Грубану, сасвим у духу традиције ауторске поезије за децу, представља на следећи начин: Мрња је „личност јака”, а Грубана „нежна” – „Зар могу друкчији бити Маркови деда и бака?” (Стевановић 2016: 15). Поседна новина у односу на оно што би епска или уопште народна књижевност могла да пружи јесте скретање пажње на емотивни однос међу старијим супружницима: „Ово се пише само (песма се прави важна): / љубав им беше попут унука Марка снажна!” (Стевановић 2016: 15).

Бака у атмосфери карактеристичној за књижевност за децу, али не и за народну књижевност, у песми која трансформише познати епски наслов „Марко пије уз Рамазан вино” – „Марко пије кроз сламчицу млеко”, јесте бака која меси и пече колаче за свог унука, док он у пољу тражи пошироку сламчицу кроз коју ће пити млеко.

3.3.3. „Марко и брат му Андрија”

Још један мотив карактеристичан за књижевност за децу, свађа браће око играчке – у овом случају дрвеног коњића, окосница је језгровите фабуле у песми „Марко и брат му Андрија”, која већ насловом јасно алудира на

чувену бугарштицу баладичне природе „Марко Краљевић и брат му Андријаш”. Узрок братоубиства у њој – трећи коњ око кога се двојица браће нису могла договорити, постао је дрвени коњић око којег су се деца у игри сукобила. Тако је трагички епски сукоб двојице ратника који не могу да одустану од плена јер би тиме одустали и од части преточен у стихове песме за децу: „Марко играчку хтео, / Андрија није дао, / први се разбеснео / и другог избукао” (Стевановић 2016: 18).

Песма чува сећање на епску традицију у којој се Андрија/Андријаш доследно помиње као Марков (најчешће млађи) брат.⁷ Такође, Маркова физичка надмоћ у Стевановићевој песми кореспондира са епским песмама у којима је Марко физички и морално бољи од брата, искуснији, сналажљивији и спретнији.⁸

Мотив кајања, за које Андријаш наслуђује да ће га Марко осетити („И да би ми на поврате, не бих ти га загудио” (Пантић 2002: 54)), и у Стевановићевој песми нашао је одјека и може се рећи да је још јасније, односно интензивније назначен: „Сад је Марку жао / скоро да сузе лије. / Испашће да је зао, / а није, зна да није” (Стевановић 2016: 18). У исто време, ова песма младим читаоцима пружа увид у афективну страну Марковог карактера, која је битно обележје његове природе, а која се у епској поезији испољава окрутније и има много озбиљније последице.

3.3.4. Лирски тонови у песмама „Гојковица” и „Јефимија”

Као што у народној епизи постоје песме које певају о Марковим подвизима пре и после Косовског боја, тако се у Стевановићевој збирци јасно издвајају две целине. Прва се везује за детињство јунака, за дечака Марка Краљевића, и пошто је тај сегмент Марковог живота у српској епизи занемарен, ова целина је испуњена оригиналним ауторским замислима, а парафразе постојећих епских песама су ређе. У другој целини пева се о одраслом јунаку Марку Краљевићу, па су и парафразе и алузије, односно интертекстуалне везе чешће.

Не чуди што су песме „Гојковица” и „Јефимија”, обојене тананом лиричношћу, извесном сетом, па и трагиком, иако се везују за породични круг, смештене у ту другу целину.

7 У песмама „Женидба краља Вукашина” (Вук, II, 25), „Краљ Вукашин ухвати вилу и жени се њоме” (Богишић, 85), „Краљ Вукашин и вила Мандалина” (МХ, I, 51) пева се о рођењу Марка и Андрије/Андријаша, а у песми „Братја Краљевићи: Марко и Андрија” (Јукић-Мартић, I (у: Златковић, Лукић 2005: 51–56)) Марко и Андријаш су рођени као близанци.

8 У песмама „Турство” (Милутиновић, I, 5 (у: Златковић, Лукић 2005: 51–59)), „Свакојако бољи Марко” (Милутиновић, 36 (у: Златковић, Лукић 2005: 59–61)), „Марко и Андрија Краљевић, и бег Подунавац или Неједнакост браће” (Стеић: 4 (у: Златковић, Лукић 2005: 62–64)).

На изузетно лирски и топао начин дочарана је породична љубав између Марка и његове стрине Јефимије (која је у литератури до сада чешће довођена у везу са деспотом Стефаном Лазаревићем): „Чувена Маркова стри-на! / Замишљам сусрете њихове: / грли га као сина / и шапуће му стихове” (Стевановић 2016: 49). Последњи стих на суптилан начин упознаје младе читаоце са фигуром најзначајније српске средњовековне песникиње и, у исто време, њено топло присуство супротставља трагичном одсуству младе Гојковице која, као и Марко у Стевановићевој збрици, постоји пре свега као јунакиња народне песме и отелотворење народних веровања у неминовност приношења грађевне жртве: „Рецимо да је једна жена млада / давно уграђена у зидине града. // Рецимо, то је млада Гојковица, / љуба Марковог легендарног стрица. // Рецимо да је и дан-данас кадра / сетно да запева кроз зидине Скадра” (Стевановић 2016: 35). Само наговештено, њено страдање укључује се у нешто озбиљнији, трагични тон који ова збирка поседује и који доприноси њеној лепоти.

Ваља још приметити да песма „Гојковица”, уз експлицитну алузију на народну песму „Зидање Скадра” (Вук, СНП, II, 26), као да настаје у дослуху са идејом Ненада Љубинковића да управо поменуто епска песма и фигура младе Гојковице могу да послуже за „уобличавање епског лика Марка” (Љубинковић 2010: 223).

3.4. Подвизи из детињства

3.4.1. „Марково прво јунаштво”

Поменуто је већ да Стевановићева збирка познату епску биографију проширује у оквиру најнеизграђенијег сегмента – детињства јунака. Детињство Марка Краљевића донекле је оживљено у јужнословенским народним књижевностима (бугарској, македонској и сл.), али не и у српској. Оно је у нашој епској поезији присутно у ретроспективама које се односе на подвиге јунака и борбе са непријатељима у раној младости (Златковић 2006: 27).

У збирци *Авантиуре Краљевића Марка* Стевановић као да жели да осмисли предисторију будућих епских подвига и то чини оригиналним обликовањем мотива који су већ присутни у српској књижевности за децу. Тако је прво Марково јунаштво, толико рано да још увек није ни проговорио ни проходао, борба са бауцима. Мотив борбе са бауком и страхом од њега присутан је, на пример, у песмама и причама Десанке Максимовић. Захваљујући Марковом јунаштву, у својеврсној инверзији, нису деца та која на спавање одлазе плачући и плашећи се баука/мрака, већ „баучићима бауци / шепатом препричавају / зашто их спопадне јауци / кад год крену да спавају” (Стевановић 2016: 13). Интересантан је и избор Марковог оружја – пре

сабље, мача, стреле татаренке итд., Марко се, као што би свако дете требало, против баука борио осмехом. Јасно је да би овакав одабир „оружја” требало да деци покаже да су страхови нешто против чега се треба борити осмехом, оптимизмом и вером у живот, и да се у дечјем осмеху крију лепота, снага и моћ који га чине најбољим савезником у борби са свим животним недаћама.

Вишња Мићић је у вези са овом песмом уочила једну занимљиву аналогију: „Функција индивидуализованог лирског јунака за најмлађег читаоца може се упоредити са функцијом колективног јунака за народ који га слави. Ако је оваква аналогија могућа, оно што је Марко у усменој поезији представљао за српски народ, то у Стевановићевој песми [...] његов измаштани детињи лик, велики мали јунак, треба да буде за дете читаоца, штитећи га од највећих страхова” (Мићић 2015: 94).

3.4.2. „Марко Краљевић и врабац жутокљунац”

У песми „Марко Краљевић и врабац жутокљунац” (још један наслов који варира епски модел) јасно је истакнута, у традицији изграђена и установљена, супротност између карактера и моралних начела Маркових родитеља – Вукашина и Јевросиме. Након што Марко ухвати врапца у замку, мајка га моли: „Врати сине, врапчића врапцима! / Окани се, мајка те преклиње, те сурове игрице детиње!” (Стевановић 2016: 21). Наизглед безазлена игра постаје повод за прве важне животне лекције и доказ снажног васпитног и етичког утицаја који мајка има на свог сина. У овој песми јасно препознајемо одјеке епске традиције која је у Јевросими видела мудрог саветодавца, спој узвишених етичких принципа и врлина (Златковић 2006: 63), односно Маркову савест, његов рацио, свет „менталног” и емотивног стања (Златковић 2006: 64).

У овој песми (али и збирци), као и у епској традицији, Марко је добар син, који уважава мајчино мишљење и поштује њене савете (Златковић 2006: 69), што је са пуно хумора дочарано и у песми „Јади слуге Голубана”, у којој, иако одрастао човек, Марко детиње страхује од мајчиног прекора.

С друге стране, отац Вукашин радосно посматра сина, „говорећи да та игра ваља / за будућег јунака и краља” (Стевановић 2016: 21). Да Јевросимине речи и ставови нису овоме супротстављени, донекле би и било могуће оправдати поменут Вукашинов став. Међутим, у поређењу са Јевросимином благошћу, Вукашин делује сурово, а суровост произлази из спремности да се све учини зарад краљевске круне, што кореспондира са критиком народне епске традиције која је у Вукашину видела Урошевог убицу и кривца за пропаст српског царства.

3.4.3. „Маркови конаци”

Грађење „конака” за птице такође се може сматрати дечачким подвигом, и то подвигом у етичком смислу. И због природе бића која ће Марко заштитити – а то су птице, и због показане племенитости и бриге, ова песма као да наговештава епске песме „Марко Краљевић и соко” (Вук, СНП, II, 54) и „Опет то, мало друкчије” (Вук, СНП, II, 55).

„Јунак” ове песме је и Маркова посестрима, вила Равијојла, која про niche у суштину Марковог племенитог посла и истиче његову доброту. Она је представљена синтагмом „облакиња вила”, што подсећа на идеју Ненада Љубинковића да није случајно што је Марков митски помагач управо небеска вила, облакиња, а не хтонична вила бродарица или вила језеркиња (Љубинковић 2010: 253–254).

3.5. Јуначки атрибути – коњ и оружје

Поред међуљудских, посебно породичних односа, важан елемент карактеризације епског јунака су његова обележја, односно атрибути, на првом месту коњ и оружје (Самарџија 2008).

3.5.1. Шарац

У духу потискивања митских елемената, Стевановић не узима у обзир епске песме у којима виле помажу Марку да пронађе коња за себе („Марко Краљевић купуе Шарца” (Врчевић (р), 62/2, бр. 3 (у: Златковић, Лукић 2005: 39–47))), нити песме у којима се открива Шарчева митска природа („Шарац Краљевића Марка” (МХ, II, 39 (у: Златковић, Лукић 2005: 35–38))): „Кад је синоћ сунце западало, / Марко млади коња куповао, / За њег дава три бијела града; / Врани му коњ и четири ваља. / У седлу му била вила сташе, / А у гриви змај огњени спаше, / А у челу драги камен сјаше” (Златковић, Лукић 2005: 35). У песми „Марко Краљевић купуе Шарца” пева се како је Шарац крилат коњ: „који не може рана допаднути / који може стићи и утећи / длаке шаре, а дебела врата / који има у потаји крила / да га вриле устрелит не могу / да је на мегдан срца виловита” (Златковић, Лукић 2005: 39).

У Стевановићевој песми „Шарац” Маркова потрага и избор мотивисани су практичним разлозима, заснованим, између осталог, и на историјским датостима. У њој Марко по угледу на оца тражи и проналази коња који је способан да лако путује „преко Шаре и Карпата” и „врлуда / Византијом, земљом чуда” (Стевановић 2016: 27). За разлику од епског Марка, који своје одлуке и изборе доноси упркос оцу, у овој се песми Марко, „гледајући тату”, учи јунаштву и проналази правог сапутника, односно саборца и помоћника у подвизима.

У епској поезији се Вукашинов утицај на Марково проналажење Шарца може, истина посредно, уочити у песми „Марко си намира чуден кон” (СБНУ – Епос, 164 (у: Златковић, Лукић 2005: 33–34)), у којој је Вукашинова кобила Витезка мајка шареног ждробенцета, будућег Шарца. Такође, у песми „Братја Краљевић: Марко и Андрија” пева се о томе како је краљ Вукашин Марку дао „шарца од мејдана”.

Стихови из Стевановићеве збирке: „Од Марка дечака па до старца, / Марко није Марко без свог Шарца!” семантички кореспондирају са стиховима из песме „Марко Краљевић купуе Шарца”: „Мој Шарине, све моје уздање! / Не издај ме, а ја тебе нећу. / Жив се од те раставити нећу, / Нек се прича докле тече сунце / Наш састанак, и наше јунаштво. / Како реко, тако се и стекло, / Те се ките пјесне, и пјевају / О Краљићу, и његову Шарцу” (Златковић, Лукић 2005: 46–47).

3.5.2. „Марков соко”

Као и у епској песми „Лов Марков с Турцима” (Вук, СНП, II, 70), Марков је соко „јогуница”, притом описан по класичном епском моделу и најављен у складу са епском формулом: „полетео сив-зелен соколе” (Стевановић 2016: 32). Уз сагласје са присуством и употребом персонификације у епским народним песмама, соко је додатно описан класичним хомеровским епитетом: он је „лакопера” птица, која се обрушава на свог господара јер не жели да једина извиђа док господар спава: „Од облака до Маркова лица / обруши се лакопера птица. / Оштрим кљуном по носу пелцова / господара, усред слатких снова” (Стевановић 2016: 32). За разлику од тешке цене коју у епској песми мора да плати због јогунства, а у складу са природом поезије за децу, соко не бива кажњен, јер Марко разуме шта је разлог оваквог поступка: „Још једанпут соко писну гласно, / уто Марку све постаде јасно. / Насмеја се, дрк уз дрк састави, / тихим гласом мисао настави: // „Хтеде соко, крилати делија, / да на уму одсад имам и ја; / слатка дремка сваком створу прија!” (Стевановић 2016: 33).

3.5.3. Оружје

Значајан број песама у књизи *Аванџуре Краљевића Марка* посвећен је Марковом оружју, на првом месту оном најпознатијем – буздовану. У песми „Шестопер”, поред поменутог, користи се синонимна реч – топуз, док је у песми „Маркова забава” ово оружје именовано као буздован. У том смислу, баш као и у епској поезији, у Стевановићевој збирци равноправно се користе сва три назива. Познато је да је топуз веома важан вид личног Марковог наоружања, атрибутски елемент по којем је он препознатљив, нарочито

у песмама са српског подручја, и то у Караџићевим збиркама (Златковић 2006: 35). Дијалог са традицијом постигнут је и истицањем страшне моћи коју Марков шестопер има, као и његове функције у борби са неправеднима, силнима и обеснима.

У песми о Марковој забави, у којој Марко седам дана чека да му се врати буздован који је бацио, сусрећемо се са хиперболизацијом Маркове снаге, што представља још једну спону савремене и народне књижевности, будући да је управо хиперболизација једно од основних средстава обликовања епског портрета Марка Краљевића, у чему често учествује управо буздован. Занимљиво је да ово оружје, у епској традицији, као и у Стевановићевој збирци, с једне стране истиче Маркову снагу и служи застрашивању противника, а с друге стране јаче или слабије активира елементе хумора (Самарџија 2008: 47).

Поред песме о Марковом топузу, значајне су и песме „Марков мач” и „Стрела татаренка”. Познато је да мач није често помињано оружје у епским песмама, посебно не у песмама о Краљевићу Марку (за разлику од сабље), али га чињеница да је близак дечјем хоризонту очекивања препоручује за главни мотив песме. Такође, универзални и широко распрострањени тип оружја какав је мач основа је за поређење са краљем Артуром, чији Ескалбур Марковом мачу није ни до рамена. Моћ овог мача додатно се појачава модификацијом традиционалне формуле, па се тако каже да „кад год Марко крене ка свом мачу, / по три копља сви уназад скачу” (Стевановић 2016: 60). Ипак, уместо да, као у епским песмама, сече противнике, у овој збирци песама за децу звук је оно што Марков мач сече напола.

У песми „Стрела татаренка” сучељавање снаге са Алил-агом из епске песме „Марко Краљевић и Алил-ага” (Вук, СНП, II, 61) замењено је неком врстом поетског двобоја Марка са другим познатим европским јунацима. Њихово огледање одвија се у оквирима песме, у којој су Маркове вештине гађања стрелом опеване као надмоћне у односу на вештине стреличарства Робина Худа и Виљема Тела, колективних јунака енглеске и швајцарске јуначке традиције.

Мотив ослобађања робља у песми „Како Марко ослобађа робље” повезан је са копљем као убојитим оружјем, карактеристичним и за Марка и за остале епске јунаке, уз неизбежну хиперболизацију: „Кад дохвати Марко бојно копље, / чини ти се – копаља је снопље! Ако копље у небеса баци, / сунце зађе, побегну облаци. / Наиђу ли пуштахије с робљем, Марко робље ослобађа копљем. / Пошто му је то сувише лако, / он ухвати копље наопако. / Јадају се путем пуштахије / да их Марко дршком копља бије” (Стевановић 2016: 51).

3.5.4. Снага

Витешко надметање у виду бацања камена с рамена у песми „Такмичење” онеобичено је чињеницом да Марко уместо камена баца брда и обликовано по моделу народних етиолошких предања – управо у том надметању настаје локалитет Марков камен: „Каква моћ Маркова, / такав му и знамен: / низ брдских врхова / званих – Марков камен” (Стевановић 2016: 45).

О невероватној Марковој снази пева и песма „Марко цеди суву дреновину”, којом се алудира на народну епску песму „Марко Краљевић и Муса кесеција” (Вук, СНП, II, 67), из које је овај детаљ и изабран. И не само детаљ, почетак епске песме, околности у којима се Марко нашао и разлог због којег је изведен из тамнице – све је то представљено у неколико стихова: „На самом почетку песме ове / бацили су Марка у окове. // Забравили / и заборавили. // Три године чами сред тамнице: / потамнеше и срце и лице. // Вапе кости / за мало светлости. // Кад је дошло до неке невоље, / сетише се Марка брже-боље. // Па му траже / снагу да покаже” (Стевановић 2016: 54).

Ипак, Стевановић се ту зауставља, односно задржава, и пажњу скреће на оно што би било интересантно и смешно младим читаоцима: „Донесоше неку дреновину, / просушену мало, на брзину. // Ако вреди, / нека је исцеди” (Стевановић 2016: 54). Дреновина коју му нуде није довољно добра, подвиг је утолико лепши уколико је тежи, па, у духу доследног поштовања епске хиперболизације и трагања за хумористичким обртом, Марко у Стевановићевој песми тражи дреновину из свог краја (која се, нимало случајно, чува у предању) из које ће исцедити не воду већ медовину – „Свима биће / довољно за пиће” (Стевановић 2016: 55).

Слична модификација оригиналног сижеа одвија се и у песми „Рало и волови”, која је интересантна јер епски догађај смешта у поетски простор (песму) и зато што пружа објашњење за то што су се Турци тако упорно бунили против Марковог орања друмова: „Скокне Маре у стихове старе, / да потражи Турке јањичаре. // Где их нађе, ту друмове оре. // То је за њих нешто понајгоре: / тад не могу да се држе друма, / а хајдука препуна је шума” (Стевановић 2016: 58). Процес релативизовања епског патоса присутан је у завршним стиховима: „Витлајући, од земље одскаче, / док кроз ваздух и сам не заплови: / пропелер му рало и волови” (Стевановић 2016: 59).

3.6. Вино

Хиперболизација присутна у епском, али и ауторском певању о Марковом оружју и снази присутна је, наравно, и у певању о чувеном Марковом испијању вина, и, као и у народним песмама, и у Стевановићевој песми „Јади слуге Голубана” управо је овај слуга онај који Марка служи вином. Као

и у епским песмама, одрасли јунак стрепи од прекора своје мајке, па се тако у Стевановићевој песми раблеовска слика Марка који шест година пије и „штуца, штуца, штуца” трансформише у слику послушног детета које на позив своје мајке, додуше несигурним кораком, полази кући: „Страх се јавља у делије / да ће мајка да га бије. Али није, није, није...” (Стевановић 2016: 41).

Тако и у овој песничкој збирци „оружје на једној и вино на другој страни коња симболички представљају два основна пола Маркове карактеризације и личности, међу којима се на специфичан начин успоставља физичка, али и духовна равнотежа, коју карактерише ратничко и ’раблеовско’ схватање света” (Златковић 2006: 51).

3.7. Љуба

Посебно интересантна је песма „Женидба Краљевића Марка”, која се у значајној мери разликује од епског модела песме о женидби јунака. Уместо богате фабуле и низа подвига захваљујући којима се невеста стиче и доводи у младожењин дом, Стевановићева песма је саткана од језгровитих скица и упућивања на особено унутарње, психолошко стање јунака: „Што ли од прегјуче / Марко брке суче? // (Не галами, нит се бије / нити рујно вино пије...)” (Стевановић 2016: 42). Као и епске песме и ова песма почиње свешћу јунака да треба да се жени, а такође чува и сећање на снажни утисак који девојке у епским песмама остављају на Марка. Препреке које у овој песми јунак треба да превазиђе првенствено су психолошке природе, а једини учесници овог поетског сукоба су Марко и девојка: „Посматра је и цвокоће, / хоће-неће, неће-хоће... // (Све у свему, Марко има трему.)” (Стевановић 2016: 42). Атмосферу узбуђености растерећује Маркова шала којом се све недоумице разрешавају.

3.8. Противник

Мегдани су централна тема епских биографија, али су у Стевановићевој збирци многобројни Маркови противници оличени у једном – и то највреднијем, што је епски Марко посведочио кајањем: „Јаох мене до Бога милога! / Ће погубих од себе дољега” (Вук, СНП, II, 67). Ненад Љубинковић истакао је да „ако је епски противник [...] раван [јунаку] по вредности (са оружјем, ређе етички) и бољи – епска песма има вредност епске целине” (Љубинковић 2010: 226). Управо такав утисак заокружености и целине којом је све обухваћено оставља песма „Марко и Муса” зато што је у њој, уз алузије на етапе епског мегдана, посебна пажња посвећена чињеници да су Марко и Муса, као достојни и равноправи противници на изванредан начин постали саборци у ономе што је у епском свету најважније – а то је стицање епске славе, односно „епског

опстанка” (Мићић 2015: 99): „Шта би Марко да му није / било Мусе Кесеџије? // Шта би Муса да Марка не беше, / да се један на другог костреше? // Би ли Муса и без Марка / с ким имао да се чарка? // Да онако пуни снаге стану / један према другом на мегдану! // Да се меркају и мрште / па да ударци запрште! // Да им двобој потраје што дуже, // обојица песму да заслуже!” (Стевановић 2016: 62–63).

3.9. Султан – цар

У песничкој збирци о авантурама Марка Краљевића овај је јунак представљен као снажан и неустрашив, слободан и самосвојан херој, па је тако и историографска чињеница о Марковој потчињености турском султану у песми „Марко и цар” добила другачију конотацију. У поменутој песми, у којој се по угледу на епску традицију турски султан назива царем, завршеци познатих песама „Мајко пије уз Рамазан вино” (Вук, СНП, II, 71), „Лов Марков с Турцима” (Вук, СНП, II, 70) и „Марко Краљевић познаје у очину сабљу” (Вук, СНП, II, 57) измењени су, тј. допуњени. Након што Марко дотера цара до дувара, и овај му понуди новац не би ли се спасио, Марко одговара: „Иди, царе, и понеси паре! / Ето теби дуката у беди, / јунаштво ти ничему не вреди!” (Стевановић 2016: 52) и тиме потврђује своју херојску надмоћ у односу на султана.

3.10. Смрт Краљевића Марка

С обзиром на то да у складу са историјским подацима пева о боју на Ровинама, Стевановић помињање Марковог вазалства није могао пренебрегнути у истоименој песми. У исто време, ова је песма интересантна и због тога што се Маркова смрт повезује са митским елементима и на тај начин и релативизује – Марко је погубљен, али су га виле однеле да би му зацелиле ране, што је увод у последњу песму збирке – „Где је Марко”. Митска аура којом је Маркова смрт осенчена хармонично затвара круг јер је и у програмској песми Марко представљен као митско биће које из прикрајка чека да га мајка роди (Мићић 2015: 95). Тако се као оквир претежно реалистичног обликовања јунака формира и поменути митски слој.

Вредност песничке збирке *Аваншуре Краљевића Марка* управо произлази из чињенице да једна линија карактеризације и портретисања јунака никада не остаје и једина. Тако се наспрам поменутог хуморног тона у збирци ефектно али суптилно гради и један озбиљнији тон. У песмама које се везују за одраслог Марка Краљевића посебно је важан његов однос са оцем – болан, трауматичан и трагичан.

У песми „Марица”, која упућује на епске песме „Марко Краљевић

познаје очину сабљу” (Вук, СНП, II, 57) и њену варијанту (Вук, СНП, II, 58), али израста и у дослуку са историјом, доминантни су мотиви бола због губитка оца и мотив освете, исти онај мотив који ће бити изузетно важан и у поменутиим епским песмама.

Иако у Стевановићевој збирци нема песама у којима се алудира на Маркову епску улогу заштитника легитимитета Немањића, у последњој песми се као најснажнији и одређујући елемент Марковог живота представља сукоб са оцем пред црквом Самодрезом, што је, како је у песми „Где је Марко” и откривено, довело до сукоба са самим собом, сопственим амбивалентностима и противуречностима. Како Вишња Мићић лепо примећује: „Прича (покривач) Марку дарује сан, а песма (узглавље) немир, јер га у том сну враћа сопственим противуречностима: ’Марко, испод јеловога грања, / вековима исти санак сања. // А у њему – сам од себе бежи / према белој цркви Самодрези.’ Алудира се на чувену песму ’Урош и Мрњавчевићи’ (бескомпромисног, правичног Марка, који суди ни по бабу, ни по стричевима). Самодреза црква овде је својеврсни контрастни симбол, јер су баш пред овом црквом Марку упућене пророчке очеве клетве и кумови благослови, који су га за будућност можда и најтачније одредили, а за које народни певач каже: ’Што су рекли, тако му се стекло’” (Мићић 2015: 95).

Поред ове линије односа према оцу, сукоба и губитка, још је један мотив важан у грађењу трагичке стране Марковог лика. Осцилирајући непрестано између епске поезије и историје, Стевановић у завршном сегменту Маркове биографије спаја ова два тока. За разлику од песме „Где је Марко”, која израста из познатих фолклорних мотива и представа (усмених предања и епских песама), песма „Бој на Ровинама” почиње упућивањем на историјску чињеницу да је Марко погинуо у том боју, као противник влашког војводе Мирче. Песник није пропустио да укаже на тежину и трагичност вазалног положаја, па тако деци-читаоцима открива да „[...]истини за вољу, Марка је против воље, / за рачун турског цара, чекало бојно поље. // (Терали у бој владаре поробљених земаља, / а међу њима и Марка, већ остарелог краља.)” (Стевановић 2016: 64). Интересантно је да се након стихова о Марковој погибљи песник окреће од историје и враћа песми као уточишту, на исти начин на који су то чинили и епски певачи. У том смислу, и ова песма открива диспарантност између историје и епске поезије, диспарантност у погледу кључних питања, односно вере колектива у бесмртност великих епских јунака. Због тога и завршни стихови песме „Бој на Ровинама” („*Враћај се назад, њесмо!* / Док су дрхтале стреле, / однеше виле Марка да му ране исцеле.” (Стевановић 2016: 64)) представљају сасвим логични увод у песму „Где је Марко”, песму која чува „лековиту варку” о Марковој бесмртности. Ови нас стихови враћају у просторе неусахле вере у изузетност епског лика и традиције која га је изнедрила.

4. ЗАКЉУЧАК

На крају, ваља закључити да је портрет Марка Краљевића у књизи Бранка Стевановића грађен кроз остваривање многобројних интертекстуалних веза са епским песмама, првенствено Вукових записа. Ауторска интенција и интервенција препознају се у ширењу постојеће епске биографије поетским осмишљавањем Марковог детињства и гранањем породичних веза. Особеност Стевановићевог Марка Краљевића препознаје се у чињеници да га аутор посматра не само као колективног епског јунака, већ и као становника песама и прича, који управо из тих извора црпи снагу за живот у савременом добу. Такође, лепота књиге *Аванџуре Краљевића Марка* произлази из сложености амбивалентног Марковог лика који је смешан и трагичан у исто време.

ИЗВОРИ

- Богишић – Валгазар Богишић, *Народне њесме из стараријих, највише њриморских записиса*. Београд, 1878; Горњи Милановац, 2003.
- Вук, СНП, II (1988): Вук Стефановић Караџић, *Српске народне њесме*, II, Сабрана дела В. С. Караџића, V, прир. Р. Пешић, Београд: Просвета.
- ЕР (1925): Герхард Геземан, *Ерланјенски рукојис старих српскохрвајских народних њесама*, Сремски Карловци.
- Златковић, Лукић (2005): Иван Златковић, Милан Лукић (прир.), *Анџолоџија народних њесама о Марку Краљевићу*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пантић (2002): Мирослав Пантић (ур.), *Народне њесме у зајисима XV–XVIII века*, Београд: Просвета.
- Стевановић (2007): Бранко Стевановић, *Лейо њи кажем*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић (2016): Бранко Стевановић, *Аванџуре Краљевића Марка*, Београд: Лагуна.

ЛИТЕРАТУРА

- Банашевић (1935): Никола Банашевић, *Циклус Марка Краљевића и одјеци француско-џалијанске виџешке књижевности*, Скопље: Скопско научно друштво.
- Барт (1971): Rolan Bart, *Књижевност, митологја, семјологја*, Београд: Nolit.
- Брђанин (2003): Б. Брђанин, *Марко Краљевић и српска драма*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вајан (1982): А. Vajan, Sultanov sluga kao nacionalni junak, u: S. Koljević (prir.), *Ka poetici narodnog pesništva* (strana kritika o našoj narodnoj poeziji), Beograd: Prosveta, 284–293.

- Грујић (2010): Тамара Грујић, *Змајево ђесништво за децу и усменокњижевна традиција: рефлекси усмене књижевности у ђезици за децу Јована Јовановића Змаја – засјуйљености и функција*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Данојлић (2004): Милован Данојлић, *Наивна ђесма: ојледи и зайиси о дечјој књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Деретић (1995): Јован Деретић, *Зајонейка Марка Краљевића (о ђиророди истјоричности у срјској народној ејици)*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Деретић (2000): Јован Деретић, *Срјска народна ејика*, Београд: „Филип Вишњић”.
- Дерида (1989): *Žak Derida, Glas i fenomen, Uvod i problem znaka и Huserlovoj fenomenologiji*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSSOS.
- Ђурић (2012): Мина Ђурић, *На успон и/или пад једне усмености*, у: Б. Сувајџић (ур.), *Срјско усмено стјваралаштво у инјеркултурном коду*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 87–127.
- Златковић (2006): Иван Златковић, *Ејска биођрафија Марка Краљевића: ђемајско-мојивска основа*, Београд: Рад – КПЗ Србије – Институт за књижевност и уметност.
- Зуковић (1985): Ljubomir Zuković, *Narodni ep о Marku Kraljeviću*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Карановић (1988): З. Карановић, *Народно песништво – усмено, писано, штампано*, у: С. Петровић (ур.), *Усмено и ђисано/ђисмено у књижевности и култури*, Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 131–139.
- Караџић (1964): Вук Караџић, *О срјској народној ђезици*, Београд: Просвета.
- Љубинковић (2010): Ненад Љубинковић, *Трајања и одјовори: Стјудије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Маретић (1966): Томо Maretić, *Naša narodna epika*, Beograd: Nolit.
- Матић (1966): С. Матић, *Маркова легенда*, у: В. Недић (прир.), Ј. Христић (уред.), *Срјска књижевност у књижевној кријици II; Народна књижевност*, Београд: Нолит, 225–244.
- Матицки (1989): Миодраг Матицки, *Поновнице: ђијови односа усмене и ђисане књижевности*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Мићић (2015): Вишња Мићић, *Нехронолошко читање збирке песама Авантиуре Краљевића Марка, Иновације у насјави*, XXVIII, 2015/4, 93–101.
- Недић (1966): Владан Недић, Тешан Подруговић, у: *Срјска књижевност у књижевној кријици II; Народна књижевност*, приредио Владан Недић, уредник Јован Христић, Београд: Нолит, 344–358.
- Пасер (2013): Снежана Пасер, *Фолклорни елементи у стјваралаштву Десанке Максимовић*, Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”.
- Петровић (1988): С. Петровић, *Усмено и писано/писмено у књижевности и култури*, предговор у: С. Петровић (ур.), *Усмено и ђисано/ђисмено у књижевности и култури*, Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 11–14.
- Самарџија (2007): Снежана Самарџија, *Увод у усмену књижевност*, Београд: Народна књига.
- Самарџија (2008): Снежана Самарџија, *Биођрафије ејских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Самарџија (2012): Снежана Самарџија, Сказано, списано и написано (Напомене о односима између усменог стваралаштва и писане књижевности), у: Б. Сувајџић (ур.), *Српско усмено стваралаштво у инјеркултурном коду*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 15–87.
- Сувајџић (2013): Бошко Сувајџић, Тамни вилајет: фолклорна традиција у песмама за децу Десанке Максимовић, у: С. Тутњевић (ур.), *Над целокупним делом Десанке Максимовић (Студије о књижевном делу Десанке Максимовић)*, књ. 9. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”, 245–261.
- Шаранчић-Чутура (2006): Снежана Шаранчић-Чутура, *Нови животи сјаре ириче*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Шаранчић-Чутура (2013): Снежана Шаранчић-Чутура, *Бранко Ћојић – дијалој с традицијом*, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре.

Nina B. Marković

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department for Philology

ADVENTURES OF PRINCE MARKO BY BRANKO STEVANOVIC: ORAL EPIC POETRY TRANSFORMED INTO CONTEMPORARY POETRY FOR CHILDREN

Summary: The paper analyses models of using epic poetry in Branko Stevanovic`s collection of poems for children *Adventures of Prince Marko*; it also deals with contemporary way of understanding an epic hero in the process of transposition of folklore tradition. In Stevanovic`s collection, the portrait of Prince Marko is created by using different intertextual relations with epic poems, primarily those collected by Vuk Karadzic. The author develops the existing epic biography of Prince Marko, creating a picture of Marko`s childhood and family relations. Stevanovic`s Prince Marko is not depicted only as an epic hero, but also as a literary character who draws his strength from poems and stories in order to survive in the modern age. The esthetic value of the *Adventures of Prince Marko* is a result of the ambivalence of the main character, which is funny and tragic at the same time.

Key words: *Adventures of Prince Marko*, Branko Stevanovic, contemporary poetry for children, oral epic poetry, epic biography, transposition of folklore tradition.